

Islamic Knowledge and Insight

The Role of Religious Faith in Personality Integration with Emphasis on Allameh Tabataba'i's Thought

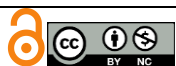
1. Amin Abdollahzadeh*: MA, Department of Family Counseling, Faculty of Education, Institute of Higher Education in Ethics and Education, Qom, Iran. (Email: Abdollahzadeh@gmail.com)

2. Abdollahad Eslami: Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Education, Institute of Higher Education in Ethics and Education, Qom, Iran

Abstract

In this study, three main components of faith—namely the cognitive, emotional, and behavioral components—and their respective subcomponents were extracted and explained through a detailed analysis of the writings of Allameh Tabataba'i. The cognitive component includes trust in God (tawakkul), belief in the foundations of Islam, resilience (patience), knowledge of truths, decision-making power, and self-confidence. The emotional component encompasses fear of God (khashyah), tranquility/assurance, hope, love and empathy, and answered prayers. The behavioral component comprises righteous action, adherence to religious laws, just behavior, social unity, and the preservation of trust and covenants. To examine the content validity of the indicators and the conceptual model, a quantitative approach (using CVR and CVI indices) was employed based on the evaluations of ten experts in Islamic studies and psychology. The analysis of the data indicates the credibility and coherence of the extracted model. This study reveals that each subcomponent of faith plays a pivotal role in strengthening personality integration and enhancing the psychological, ethical, and behavioral dimensions of the human being. In addition to Allameh Tabataba'i's emphasis on the theoretical and epistemological aspects of faith, he also gives special attention to practice and its social dimensions. The findings indicate that personality integration is achieved through the reinforcement of faith and the realization of its subcomponents, and that it plays a significant role in moral education and psychological well-being. Ultimately, it can be concluded that Allameh Tabataba'i's approach to religious faith provides a comprehensive model for the development of individual and social personality.

Keywords: Religious faith, personality integration, Allameh Tabataba'i, moral education.

How to cite: Abdollahzadeh, A., & Eslami, A. (2025). The Role of Religious Faith in Personality Integration with Emphasis on Allameh Tabataba'i's Thought. *Islamic Knowledge and Insight*, 3(3), 1-15.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Submit Date: 26 March 2025

Revise Date: 02 June 2025

Accept Date: 10 June 2025

Publish Date: 31 August 2025

معرفت و بصیرت اسلامی

نقش ایمان دینی در یکپارچگی شخصیت با تأکید بر اندیشه علامه طباطبائی

۱. امین عبدالله زاده*: کارشناسی ارشد، گروه مشاوره خانواده، دانشکده تربیت، موسسه آموزش عالی

اخلاق و تربیت قم، ایران. (پست الکترونیک: Abdollahzadeh@gmail.com)

۲. عبدالحمد اسلامی: استادیار، گروه روان شناسی، دانشکده تربیت، موسسه آموزش عالی اخلاق و

تربیت قم، ایران

چکیده

در این پژوهش، سه مؤلفه‌ی اصلی برای ایمان - یعنی مؤلفه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری - و زیرمؤلفه‌های هر یک، با تحلیل دقیق متون علامه طباطبائی استخراج و تبیین شد. مؤلفه شناختی شامل توکل، اعتقاد به مبانی اسلام، تاب‌آوری (صبوری)، شناخت حقایق، قدرت تصمیم‌گیری و خودباوری است. مؤلفه عاطفی مواردی چون خشیت، آرامش/اطمینان، امیدواری، محبت و همدلی و استجاب دعا را در بر می‌گیرد. مؤلفه رفتاری نیز مشتمل بر عمل صالح، حفظ شرایع دینی، رفتار عادلانه، وحدت اجتماعی و حفظ امانت و پیمان‌هاست. جهت بررسی روایی محتوایی شاخص‌ها و مدل مفهومی پژوهش، رویکرد کمی (استفاده از شاخص‌های CVR و CVI) بر اساس نظرات ده نفر از متخصصان علوم اسلامی و روان‌شناسی به کار گرفته شد. بررسی داده‌ها بیانگر اعتبار و انسجام مدل استخراج شده است. این مطالعه نشان می‌دهد هر یک از زیرمؤلفه‌های ایمان، در تحکیم انسجام شخصیت و تقویت مؤلفه‌های روانی، اخلاقی و رفتاری انسان نقش کلیدی دارند. علاوه بر تأکید علامه بر ابعاد نظری و معرفتی ایمان، اهمیت عمل و ابعاد اجتماعی آن نیز به طور ویژه مورد توجه قرار گرفته است. یافته‌ها بیانگر آن است که یکپارچگی شخصیت از مسیر تقویت ایمان و تحقق زیرمؤلفه‌های آن تحقق می‌یابد و در تربیت اخلاقی و سلامت روان نیز نقش مؤثری ایفا می‌کند. در نهایت، می‌توان گفت که رویکرد علامه طباطبائی به ایمان دینی، الگویی جامع برای ارتقاء شخصیت فردی و اجتماعی ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: ایمان دینی، یکپارچگی شخصیت، علامه طباطبائی، تربیت اخلاقی

شیوه استناددهی: عبدالله زاده، امین، و اسلامی، عبدالحمد. (۱۴۰۴). نقش ایمان دینی در یکپارچگی شخصیت با تأکید بر اندیشه علامه طباطبائی. معرفت و بصیرت اسلامی، ۳(۳)، ۱-۱۵.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تاریخ ارسال: ۶ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۲ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۲۰ خرداد ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۹ شهریور ۱۴۰۴

مقدمه

ایمان دینی همواره به عنوان یکی از بنیادی ترین مؤلفه های شکل گیری شخصیت در سنت دینی و فلسفه اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. در میان اندیشمندان مسلمان، علامه سید محمدحسین طباطبایی، با رویکردی نوین به تبیین جایگاه ایمان در یکپارچگی شخصیت انسانی پرداخته است؛ نگاهی که نه تنها بر جنبه های اعتقادی تأکید دارد، بلکه آن را در لایه های عاطفی و رفتاری انسان نیز مؤثر می داند (M. H. Tabatabaei, 1996; Tabatabaei, 1991). در سنت فلسفی اسلامی، ایمان دینی نه صرفاً یک اعتقاد ذهنی، بلکه نوعی تعهد وجودی و التزام عملی است که ساختار روانی و رفتاری انسان را در مسیر رشد، تعالی و انسجام سوق می دهد (Izutsu, 1999).

مطالعات روان شناسی شخصیت نیز نشان داده اند که عوامل درونی همچون باورهای مذهبی، نقش بسزایی در شکل گیری الگوهای پایدار رفتاری و هیجانی ایفا می کنند (Ewen, 2014; Roberts & Yoon, 2022). در این راستا، مدل های نوین روان شناسی مانند مدل پنج عاملی شخصیت نیز تلاش کرده اند تا تأثیر متغیرهایی چون معنویت، ایمان و ارزش های درونی را در تعیین شخصیت بررسی کنند (Soto & Jackson, 2013). با این حال، در بیشتر این مدل ها، نهاد دین به صورت غیرمستقیم و اغلب در قالب "سبک مقابله ای مذهبی" یا "منع درونی انگیزش" تحلیل شده است، در حالی که در اندیشه اسلامی و خصوصاً در دیدگاه علامه طباطبایی، ایمان هسته اصلی وحدت شخصیت تلقی می شود (Tabatabaei, 2001).

از منظر علامه طباطبایی، انسان موجودی مرکب از عقل، احساس و اراده است و آن گاه که این قوا در پرتو ایمان دینی در تعادل قرار

گیرند، شخصیت به مرحله انسجام می رسد (Tabatabaei, 1975). وی در آثار خویش همچون «المیزان» و «برهان»، ایمان را امری فراتر از دانستن و تصدیق می داند؛ بلکه آن را سکون و آرامشی می داند که به واسطه معرفت قلبی و التزام عملی در نفس پدید می آید (S. M. H. Tabatabaei, 1996). این رویکرد را می توان ادامه سنت عرفانی و فلسفی اسلامی دانست که در آن عقل، عشق و عمل به مثابه اضلاع یک مثلث ایمانی تلقی می شوند (Malekian, 2002; Mousavian, 2002).

بر همین اساس، ایمان در اندیشه علامه طباطبایی دارای سه مؤلفه ی اصلی شناختی، عاطفی و رفتاری است که هریک از آن ها خود به مؤلفه های جزئی تری تقسیم می شوند. در بخش شناختی، ایمان با مفاهیمی چون توکل، اعتقاد به مبانی اسلام، تاب آوری، قدرت تصمیم گیری، و خودباوری پیوند می خورد (Gholikhani & Bayat, 2024). بخش عاطفی ایمان شامل احساساتی چون خشیت، آرامش، امیدواری، محبت و همدلی است و بخش رفتاری آن نیز در قالب عمل صالح، عدالت محوری، رعایت شرایع و وفای به عهد متجلی می شود (M. H. Tabatabaei, 1996).

این تقسیم بندی از ایمان با دیدگاه بسیاری از روان شناسان شخصیت قابل تطبیق است. به عنوان نمونه، ویلیام جیمز در کتاب مشهور خود "انواع تجربه دینی" ایمان را نه تنها یک امر ذهنی، بلکه تجربه ای زیسته و روان شناختی معرفی می کند که در ابعاد مختلف شخصیت انسان تأثیرگذار است (James, 1902). کارل یونگ نیز در آثار خود، ایمان را نوعی انرژی روانی می داند که در فرآیند رشد شخصیت و دستیابی به «خود» واقعی، نقشی حیاتی دارد (Jung, 1938).

How to cite: Mohammadi Zaer, S., Anjomshoa, Z., Salajegheh, S., Nazari, A., Pour Rashidi, R. (2024). Epistemology of Faith and Doubt in Islamic Philosophy and Its Impact on Individual Life. *Islamic Knowledge and Insight*, 1(1), 1-11.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Submit Date:

Revise Date:

Accept Date:

Publish Date:

شبهه استناددهی: محمدی زائر، سارا، انجم شعاع، زهرا، سلاجقه، سنجر، نظری، اکبر، و پور رشیدی، رستم. (۱۴۰۳). معرفت شناسی ایمان و شک در فلسفه اسلامی و تأثیر آن بر زندگی فردی. معرفت و بصیرت اسلامی، ۱(۱)، ۱-۱۱.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تاریخ ارسال:

تاریخ بازنگری:

تاریخ پذیرش:

تاریخ چاپ:

در منابع اسلامی، ریشه‌های این نگاه در آثاری چون «غرر الحکم» اثر آمدی (Amidi, 2000)، «لسان العرب» اثر ابن‌منظور (Ibn Raghbi, 1987) و «المفردات» اثر راغب اصفهانی (Isfahani, 1984) یافت می‌شود. در این آثار، ایمان نه صرفاً امری زبانی یا ذهنی، بلکه تعهدی رفتاری و وجودی معرفی شده است که قوام شخصیت انسان بدان وابسته است. همچنین، از منظر قرآن نیز مؤلفه‌های شناختی (یقین، بصیرت)، عاطفی (طمأنینه، خشیت) و رفتاری (عمل صالح، رعایت عدل) بارها در کنار ایمان مطرح شده‌اند (M. H. Tabatabaei, 1996).

از سوی دیگر، شخصیت به‌عنوان ساختاری روانی و اجتماعی، متشکل از الگوهای پایدار شناختی، هیجانی و رفتاری است که فرد را از دیگران متمایز می‌سازد (Ryckman, 2008; Schultz, 1998). مطالعات تجربی نیز نشان داده‌اند که متغیرهای دینی نقش مهمی در پیش‌بینی انسجام شخصیت، تاب‌آوری روانی، و رضایت از زندگی دارند (Boyle et al., 2008; Pargament, 1997). به‌طور خاص، پارگامنت ایمان را راهبردی برای مقابله با فشارهای روانی و چالش‌های زندگی معرفی کرده و بر نقش آن در تعادل روانی تأکید می‌کند (Pargament, 1997).

در همین راستا، در پژوهش حاضر تلاش شده است تا با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی، مؤلفه‌های سه‌گانه‌ی ایمان دینی از منظر علامه طباطبایی استخراج شده و در قالب یک مدل مفهومی معرفی شود. این مدل، نه‌تنها در حوزه الهیات و فلسفه اخلاق، بلکه در روان‌شناسی شخصیت نیز کاربرد دارد؛ چراکه پیوند میان ایمان و ساختار شخصیت، نگاهی بین‌رشته‌ای ایجاد می‌کند که می‌تواند در حوزه‌هایی چون آموزش، تربیت اخلاقی، روان‌درمانی و توسعه فردی مؤثر واقع شود (Ewen, 2014; Roberts & Yoon, 2022).

به‌علاوه، مفهوم ایمان در اندیشه علامه طباطبایی تنها محدود به فرد نیست، بلکه ابعاد اجتماعی آن نیز برجسته است. وی ایمان را عامل پیونددهنده انسان با خدا، خویش و دیگران می‌داند و این نگاه

سه‌سویه، ساختار اجتماعی شخصیت را نیز متحول می‌سازد (al-Hasan, 2000; Tabatabaei, 1975). به تعبیر دیگر، در نگاه علامه، شخصیت سالم تنها در صورتی قابل تحقق است که ایمان دینی، پیوندی زنده با وجدان اخلاقی، عقلانیت عملی و کنش اجتماعی برقرار سازد (Tabatabaei).

در این مسیر، بررسی آثار دیگر دانشمندان اسلامی چون فخر رازی (Razi, 1990)، ابن میثم بحرانی (Bahrani, 1983)، و جعفری (Jafari, 1983) نیز نشان می‌دهد که پیوند میان دین، عقل، و شخصیت، بنیانی معرفتی در سنت اسلامی دارد که در اندیشه علامه طباطبایی به اوج خود می‌رسد. همچنین، پژوهش‌هایی که به بررسی انتقادی نقش ایمان دینی پرداخته‌اند، مانند آثار صادقی حسن‌آبادی و همکاران (Sadeghi Hasan Abadi, 2013)، نیز هم‌سوایی نتایج این پژوهش را با یافته‌های پیشین تأیید می‌کنند.

در پایان می‌توان گفت که پژوهش حاضر تلاشی است برای تلفیق اندیشه‌های علامه طباطبایی با نظریه‌های روان‌شناختی معاصر در حوزه شخصیت، به‌منظور ارائه الگویی جامع برای تحلیل رابطه ایمان دینی و انسجام شخصیت انسانی. این الگو، زمینه‌ساز تدوین برنامه‌های کاربردی در حوزه‌های آموزش، سلامت روان، و تربیت اخلاقی خواهد بود و می‌تواند راهگشای پژوهش‌های بین‌رشته‌ای بیشتری در این زمینه گردد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش ایمان دینی بر یکپارچگی شخصیت انسانی با تأکید بر اندیشه‌های علامه طباطبایی به دو مرحله اصلی تقسیم شده است:

مرحله اول: تحلیل کیفی آثار علامه طباطبایی

در این مرحله، محتوای متون مرتبط با ایمان دینی و یکپارچگی شخصیت از آثار علامه طباطبایی (مانند تفسیر المیزان و سنن النبی) با روش تحلیل محتوا و متن‌پژوهی مورد بررسی قرار گرفت. مؤلفه‌های اصلی مرتبط با تأثیر ایمان بر شخصیت، شامل ابعاد شناختی، عاطفی،

و رفتاری، از این منابع استخراج شدند. مراحل این تحلیل به صورت زیر انجام شد:

۱. شناسایی کلیدواژه‌ها: انتخاب اصطلاحات و گزاره‌های

قرآنی و حدیثی مرتبط با موضوع پژوهش.

۲. گردآوری متون: جستجوی متون اسلامی مرتبط با ایمان

دینی و شخصیت در قرآن و احادیث، و دسته‌بندی گزاره‌ها.

۳. متن پژوهی: بررسی مفهومی و معناشناختی گزاره‌ها در سه

سطح فهم ظاهر متن، مقصود متن، و تحلیل تخصصی روان‌شناختی.

مرحله دوم: صحت‌سنجی یافته‌ها از طریق نظرخواهی کارشناسان برای اعتبارسنجی مؤلفه‌های استخراج‌شده، نظرات صاحب‌نظران حوزه ایمان دینی و روان‌شناسی جمع‌آوری شد. این بخش با استفاده از شاخص‌های CVR (نسبت روایی محتوا) و CVI (شاخص روایی محتوا) انجام شد.

جامعه آماری شامل دو بخش بود:

۱. آثار علامه طباطبایی: حدود ۳۰ کتاب از علامه طباطبایی

بررسی شد که به صورت هدفمند ۶ جلد از مهم‌ترین آثار او (مانند تفسیر المیزان و سنن النبی) انتخاب شدند.

۲. کارشناسان: نظرات متخصصان حوزه روان‌شناسی و ایمان

دینی برای بخش صحت‌سنجی مؤلفه‌ها جمع‌آوری شد.

روش کدگذاری برای تحلیل داده‌های پژوهش به کار گرفته شد. این روش از طریق سازمان‌دهی، تفسیر، و تحلیل مفاهیم در آثار علامه طباطبایی، به استخراج الگوها و روابط میان مؤلفه‌های یکپارچگی شخصیت کمک کرد.

تحلیل داده‌ها شامل مراحل زیر بود:

۱. کدگذاری مفاهیم: طبقه‌بندی و تحلیل محتوای یافته‌ها بر

اساس سه مؤلفه شناختی، عاطفی، و رفتاری.

۲. تفسیر نهایی: ارائه چارچوب منسجم برای تبیین نقش ایمان

دینی در یکپارچگی شخصیت بر اساس اندیشه‌های علامه طباطبایی.

نتایج این پژوهش ضمن تأکید بر روش متن‌محور علامه طباطبایی، به استخراج قوانین علمی و روان‌شناختی مرتبط با ایمان دینی و ارائه شاخص‌هایی برای تربیت اخلاقی و روانی افراد کمک کرد. این روش نشان‌دهنده ارتباط عمیق بین آموزه‌های دینی و مباحث روان‌شناختی در آثار علامه طباطبایی است.

یافته‌ها

این بخش برای پاسخ به دو پرسش اساسی پژوهش حاضر تنظیم شده است که عبارتند از:

۱. پرسش اول: مدل مفهومی تأثیر ایمان بر شخصیت از

دیدگاه علامه طباطبایی چگونه است؟

۲. پرسش دوم: مدل مفهومی تأثیر ایمان بر شخصیت از

دیدگاه علامه طباطبایی از چه میزان روایی محتوایی

برخوردار است؟

بنابراین، در مرحله اول، یافته‌های پژوهش را در مورد مؤلفه‌های تأثیر ایمان بر شخصیت از نگاه علامه طباطبایی ارائه می‌کنیم و در مرحله دوم به بررسی میزان روایی محتوایی این مدل مفهومی خواهیم پرداخت.

مؤلفه شناختی

۱. توکل (اعتماد به خداوند)

توکل به معنای اعتماد قلبی و واگذاری امور به خداوند است. از نظر علامه طباطبایی، توکل آرامش روانی و امنیت خاطر را برای فرد به ارمغان می‌آورد و شخص را در برابر سختی‌ها و مشکلات مقاوم می‌کند. این باور که همه اسباب و قدرت‌ها از جانب خدا تحت کنترل است، نیروی درونی برای فرد ایجاد می‌کند تا از اضطراب رها شود.

آیات مرتبط:

- «و من یتوکل علی الله فهو حسبه» (طلاق: ۳)

- «و علی الله فلیتوکل المؤمنون» (آل عمران: ۱۲۲)

توکل به انسان کمک می کند از وابستگی های مادی رها شود و آرامش روحی پیدا کند. علامه طباطبایی در تفسیر «المیزان» معتقد است که توکل نه تنها عامل نجات از بحران های زندگی است، بلکه از طریق ایجاد اعتماد به خداوند، قدرت تصمیم گیری درست را در انسان تقویت می کند.

۲. اعتقاد به مبانی اسلام

اعتقاد به اصول اساس اسلام (توحید، نبوت، معاد) اساس تربیت اخلاقی انسان است. علامه طباطبایی معتقد است که اعتقاد قلبی به مبانی اسلام نه تنها باعث هدایت انسان می شود، بلکه با استقرار ارزش های الهی در رفتار، شخصیت فرد شکل می گیرد.

آیات مرتبط:

- «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ...» (رعد: ۲۸)

- «يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالله ورسوله...» (نساء: ۱۳۶)

این اعتقاد، فرد را از اضطراب و پوچی نجات می دهد و باعث ایجاد شخصیت هدفمند و مسیری روشن در زندگی می شود. علامه بیان می کند که باور به خداوند فرد را به پذیرش مسئولیت و عمل به ارزش های متعالی سوق می دهد.

۳. تاب آوری (صبوری)

تاب آوری یا قدرت تحمل و بردباری، از شاخص های یک شخصیت ایمانی است. علامه طباطبایی صبور بودن را یکی از آثار ایمان قلبی می داند که فرد را قادر می سازد در برابر سختی ها پایداری کند.

آیات مرتبط:

- «يا أيها الذين آمنوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ...» (بقره: ۱۵۳)

- «والذين صبروا ابتغاء وجه ربهم...» (رعد: ۲۲)

صبوری به معنای حفظ تعادل در شرایط دشوار است. علامه بیان می کند که شخصیت صبور، هم در سختی و هم خوشایندی زندگی، انعطاف پذیر و استوار است.

۴. شناخت حقایق

شناخت حقایق، نخستین گام در مسیر ایمان است. علامه طباطبایی بر اهمیت معرفت و بصیرت در تعمیق ایمان و اصلاح شخصیت تأکید دارد. او معتقد است که بدون شناخت عمیق از هستی و اصول الهی، ایمان مستحکم نخواهد بود.

آیات مرتبط:

- «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر: ۹)

- «إنما يخشى الله من عباده العلماء...» (فاطر: ۲۸)

شناخت از جهل و سطحی نگری انسان را رها می کند و او را به یقین، بصیرت، و واقع بینی می رساند.

۵. قدرت تصمیم گیری

علامه طباطبایی تصمیم گیری را ترکیبی از «شناخت»، «توکل»، و «خردورزی» می داند. انسان مؤمن به واسطه ایمان، قدرت تشخیص مسیر درست و عمل صحیح را دارد.

آیات مرتبط:

- «فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» (آل عمران: ۱۵۹)

- «وأمرهم شورى بينهم...» (شوری: ۳۸)

از دیدگاه علامه، قدرت تصمیم گیری، ثمره عقلانیت و شجاعت اخلاقی است که ایمان در انسان ایجاد می کند.

۶. خودباوری

خودباوری از نگاه قرآن، اعتماد به جایگاه و ارزش ذاتی انسان و باور به استعداد و نقش آفرینی در جهان است. علامه تصریح می کند که ایمان به کرامت انسانی ضامن عزت نفس و نه ترس یا خودکم بینی در مؤمن است.

آیات:

• «قَدْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ فِي الْأَرْضِ» (فاطر: ۳۹)

• «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء: ۷۰)

این نگاه، انگیزه تلاش و احساس مسئولیت را برمی انگیزد.

مؤلفه عاطفی

۱. خشیت (عظمت خداوند)

خشیت به معنای ترس عاشقانه و احترام آمیز نسبت به خداوند است که بر پایه آگاهی و شناخت از عظمت الهی شکل می گیرد. علامه طباطبایی خشیت را یکی از عمیق ترین تجلیات ایمان دانسته که در رفتار و شخصیت فرد تاثیر شگرفی دارد. از دیدگاه ایشان، خشیت از روی معرفت، فرد را به سوی اعمال صالح و دوری از گناه سوق می دهد و او را از لغزش ها محافظت می کند.

آیات مرتبط:

- «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» (فاطر: ۲۸)
- «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ» (مائده: ۱۱۹)

خشیت همچنین انگیزه فرد برای تعالی روحی و مراقبت از اعمال را بیشتر می کند. علامه تاکید می کند که ترس معمولی از خدا با خشیت متفاوت است، چراکه خشیت از جنس معرفت و محبت است. شخصی که خشیت را در دل خود می پروراند، از عذاب الهی بیمناک است، اما این ترس او را به تکامل اخلاقی و اجتماعی هدایت می کند. ۲. آرامش (اطمینان و سکون قلبی)

ایمان حقیقی، منبع آرامش روانی و سکون قلبی است. علامه طباطبایی این آرامش را نتیجه ارتباط قلبی انسان با خداوند می داند و بیان می کند که اعتماد به رحمت الهی، اضطراب ها و نگرانی های افراد را کاهش می دهد. انسان مؤمن، بزرگ ترین پناهگاه را در خداوند می یابد و هیچ شرایط دشواری نمی تواند او را از مسیر حق منحرف کند.

آیات مرتبط:

- «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ» (رعد: ۲۸)
- «وَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِمْ» (فتح: ۲۶)

این آرامش، به شخصیت مؤمن ثبات می بخشد و از او فردی مقاوم در مواجهه با مشکلات می سازد. علامه در تفسیر آیه «یاد خدا دل ها را آرام می کند»، اشاره می کند که ایمان و ذکر الهی، منبع پایدار شادی و امید در زندگی انسان است.

۳. امیدواری

امیدواری به رحمت و کمک الهی، از زیباترین تاثیرات ایمان است که فرد را در برابر سختی ها مقاوم می سازد. علامه طباطبایی این امیدواری را نشان دهنده ایمان قوی دانسته و بیان می کند که فرد امیدوار هرگز دچار یأس و ناامیدی نمی شود، زیرا به وعده های الهی اطمینان دارد.

آیات مرتبط:

- «لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ» (زمر: ۵۳)
- «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا» (شرح: ۶)

امیدواری، علاوه بر تقویت روحیه، موجب فعالیت مثبت در زندگی می شود. از دیدگاه علامه، مؤمن امیدوار نه تنها دیگران را به خوبی ها دعوت می کند، بلکه خود نیز تلاش و استقامتی بی پایان در مسیر دستیابی به اهداف والای خود دارد.

۴. محبت و همدلی

محبت و همدلی، دو ویژگی برجسته در شخصیت انسان مؤمن هستند. علامه طباطبایی می گوید که ایمان به خداوند، محبت به مخلوقات و همدلی با دیگران را در فرد زنده می کند. این ویژگی ها موجب تقویت روابط اجتماعی و ایجاد روحیه همکاری در جامعه می شود.

آیات مرتبط:

- «وَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (بقره: ۱۹۵)
- «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم: ۲۱)

محبت و همدلی، افزون بر تأثیرات فردی، باعث تحکیم بنیان های اجتماعی نیز می شوند. علامه معتقد است که جامعه محبت محور، نه تنها از تعارضات رها می شود، بلکه صحنه ای از تجلی اخلاق و عدالت خواهد بود.

۵. استجابت دعا

دعا، اصلی ترین ابزار ارتباط میان انسان و خداوند است و استجابت دعا، نشانه توجه ویژه خداوند به بندگان برگزیده خویش است. از دیدگاه علامه طباطبایی، استجابت دعا مربوط به عمق ایمان فرد و میزان صداقت او در درخواست دعاست.

آیات مرتبط:

- «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» (غافر: ۶۰)

- «فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» (غافر: ۱۴)

استجاب دعا نه تنها فرد را به خداوند نزدیک تر می کند، بلکه امید و اعتماد به وعده های الهی را در او افزایش می دهد. علامه تأکید می کند که قلب خالص و نیت صادقانه، کلید اجابت دعا هستند.

مولفه رفتاری

۱. عمل صالح

عمل صالح یکی از اصلی ترین نمودهای ایمان است که تأثیرات مستقیم و بنیادینی بر شخصیت انسان دارد. علامه طباطبایی معتقد است که ایمان حقیقی نمی تواند صرفاً در قلب و ذهن فرد باقی بماند، بلکه به صورت طبیعی در اعمال و رفتار او تبلور می یابد. عمل صالح، نتیجه پیوند میان ایمان عمیق و التزام به ارزش های اخلاقی الهی است. آیات مرتبط:

- «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَدْخُلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ»

(جاثیه: ۳۰)

- «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنَّىٰ ۖ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً

طَيِّبَةً» (نحل: ۹۷)

علامه بیان می کند که عمل صالح، اخلاقیات و رفتارهای ارزشمند را در انسان تقویت می کند و او را در مسیر تعالی شخصیت انسانی پیش می برد. این اعمال، سبب پاکسازی روح، تقویت اعتماد به نفس، و هم چنین افزایش حس مسئولیت پذیری اجتماعی می شوند.

۲. حفظ شرایع دینی

پایبندی به شرایع و احکام اسلام، یکی از ابعاد مهم شخصیت مؤمن است. علامه طباطبایی معتقد است که ایمان راستین، در قلب فرد مؤمن، شور و اشتیاق به اطاعت از دستورات الهی ایجاد می کند. این پایبندی، فرد را در مسیر اخلاقی و معنوی هدایت کرده و موجب رفتارهای منظم و هدفمند می شود.

آیات مرتبط:

- «وَمَنْ يَعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (حج: ۳۲)

- «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...» (آل عمران: ۱۹)

از دیدگاه علامه، رعایت احکام الهی، نقش بسزایی در کنترل نفس و تنظیم رفتار انسان دارد. حفظ شرایع دینی، برنامه ای جامع برای تحقق اهداف والای انسانی و معنوی است.

۳. رفتار عادلانه

عدالت، ابزاری لازم برای حفظ تعادل در زندگی فردی و اجتماعی انسان مؤمن است. علامه طباطبایی عدالت را یکی از والاترین ارزش های اخلاقی و دینی می داند که باید در تمام جنبه های زندگی به آن پایبند بود.

آیات مرتبط:

- «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ...» (نحل: ۹۰)

- «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى...» (مائده: ۸)

علامه بیان می کند که مؤمن باید در تمام امور شخصی و اجتماعی خود عدالت را رعایت کند. عدالت در گفتار، رفتار، قضاوت، و حتی در روابط خانوادگی و اجتماعی از نشانه های ایمان عمیق و شخصیت متعالی است.

۴. وحدت اجتماعی

ایمان الهی، ارتباطات انسانی را تقویت کرده و به ایجاد فضایی از همدلی و همکاری در جامعه منجر می شود. علامه طباطبایی تأکید دارد که وحدت اجتماعی از آثار ایمان است و جامعه ای که در آن مؤمنان به یکدیگر عشق و اعتماد داشته باشند، با مشکلات و چالش ها بهتر روبرو خواهد شد.

آیات مرتبط:

- «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران: ۱۰۳)

- «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...» (حجرات: ۱۰)

علامه معتقد است که ایمان متعالی، انسان ها را نسبت به نیازها و مشکلات دیگران حساس می کند و آن ها را به یاری و تعاون دعوت می کند. این اصل، عامل تقویت بنیان های اجتماعی و هدایت به سوی رشد و تعالی اجتماعی است.

۵. حفظ امانت و پیمان ها

پایبندی به حفظ امانت‌ها و وفای به عهد، از ارکان شخصیت ایمانی است. علامه طباطبایی این ویژگی را نشانگر ایمان قوی و اخلاق مثبت می‌داند؛ زیرا فرد مؤمن هرگز به خیانت در امانت یا شکستن عهد دست نمی‌زند.

آیات مرتبط:

- «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...» (نساء: ۵۸)
- «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا» (اسراء: ۳۴)

علامه تأکید دارد که رعایت امانت‌داری و وفای به عهد، پایه‌های اعتماد و عدالت در روابط انسانی را تقویت می‌کند و ثبات اجتماعی را به همراه دارد.

۶. خودباوری

ایمان به خداوند، منجر به تقویت اعتمادبه‌نفس و خودباوری در انسان می‌شود. علامه طباطبایی معتقد است که ایمان حقیقی، انسان را به منبع قدرت و توانمندی الهی متصل کرده و او را در برابر مشکلات زندگی پایدار و مقاوم می‌سازد.

آیات مرتبط:

- «وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل‌عمران: ۱۳۹)
 - «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ...» (آل‌عمران: ۱۳۳)
- خودباوری ایمانی، انسان را به جایگاهی می‌رساند که ضعف‌ها و کاستی‌های خود را به فرصت‌های رشد و پیشرفت تبدیل کند. این

اعتمادبه‌نفس همچنین سبب می‌شود که مؤمن در مسیر حق، هیچ ترس و هراسی از مخالفت‌ها یا موانع نداشته باشد.

این مجموعه از مؤلفه‌ها، ابعاد مختلف تأثیر ایمان بر یکپارچگی شخصیت انسان را بر اساس آموزه‌های اسلامی و دیدگاه‌های علامه طباطبایی منعکس می‌کند. این ویژگی‌ها، پایه‌ای برای رشد فردی، استحکام اخلاقی و اجتماعی، و در نهایت جامعه‌ای مبتنی بر اصول الهی و انسانی هستند.

بررسی میزان روایی محتوای مدل مفهومی تأثیر یکپارچگی ایمان بر شخصیت

برای محاسبه میزان روایی محتوایی هر یک از مؤلفه‌ها بر اساس مستندات ارائه شده از منابع اسلامی، در باره ضرورت هر مؤلفه و میزان ارتباط آن با مفهوم مورد نظر، از نظرات ۱۰ نفر از کارشناسان علوم دینی و روانشناسی استفاده شد. این متخصصان در تحصیلات آکادمیک روانشناسی دارای تحصیلات عالیه و در تحصیلات حوزوی در سطح درس خارج مشغول و یا فارغ التحصیل بوده‌اند. داده‌هایی که کارشناسان موضوع مورد بحث در فرم مشخصات مؤلفه‌ها درج کرده‌اند جمع‌آوری و با ضریب شاخص روایی محتوا (CVI) و (CVT) تحلیل شد و نتیجه این تحلیل در جدول ۱ و ۲ قابل مشاهده است:

جدول ۱. میزان ضرورت مؤلفه‌ها در تأثیر ایمان بر یکپارچگی شخصیت

مؤلفه:	داور ۱	داور ۲	داور ۳	داور ۴	داور ۵	داور ۶	داور ۷	داور ۸	داور ۹	داور ۱۰	CVI
توکل	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
اعتقاد به مبانی اسلام	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
تاب‌آوری (صبوری)	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
شناخت حقایق	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
خودباوری	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۸۰٪
قدرت تصمیم‌گیری	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۸۰٪
خشیت	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۸۰٪
آرامش/اطمینان/سکون	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪

امیدواری	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
محبت و همدلی	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
استجاب دعا	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
عمل صالح	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۸۰٪
حفظ شرایع دینی	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
رفتار عادلانه	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪
وحدت اجتماعی/اتحاد عمومی	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۸۰٪
حفظ امانت و پیمانها	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۰۰٪

جدول ۲. میزان ارتباط مولفه‌ها در تاثیر ایمان بر یکپارچگی شخصیت

مولفه:	داور ۱	داور ۲	داور ۳	داور ۴	داور ۵	داور ۶	داور ۷	داور ۸	داور ۹	داور ۱۰	Cvi
توکل	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۱۰۰٪
اعتقاد به مبانی اسلام	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۳	۱۰۰٪
تاب آوری (صبوری)	۳	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۰۰٪
شناخت حقایق	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۱۰۰٪
خودباوری	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۲	۹۰٪
قدرت تصمیم گیری	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۲	۹۰٪
خشیت	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۲	۹۰٪
آرامش/اطمینان/سکون	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۱۰۰٪
امیدواری	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۳	۴	۴	۳	۱۰۰٪
محبت و همدلی	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۱۰۰٪
استجاب دعا	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۱۰۰٪
عمل صالح	۳	۳	۳	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۲	۹۰٪
حفظ شرایع دینی	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۱۰۰٪
رفتار عادلانه	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۳	۱۰۰٪
وحدت اجتماعی/اتحاد عمومی	۳	۳	۳	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۲	۹۰٪
حفظ امانت و پیمانها	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۳	۴	۴	۳	۱۰۰٪

در این مرحله، برای بررسی روایی محتوایی از شاخص روایی محتوایی CVI و CVT استفاده شده است. در شاخص روایی محتوا،

اگر کارشناسان از چهار طیف درجه‌ای مقیاس لیکرت گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب نمایند، به معنای تایید آن آیتم خواهد

بود CVI. به صورت تجميع امتيازات موافق برای هر آیت، تقسیم بر تعداد کل متخصصان به دست می آید. حد اقل مقدار قابل قبول برای CVI 0/79 است که اگر شاخص در گویه ای پایین تر از آن باشد باید آن گویه حذف شود که در این تحقیق تمامی گویه ها نتیجه قابل قبولی داشته اند. شاخص دیگری که از کارشناسان در باره آن نظرسنجی شده است، شاخص CVI است که با توجه به توضیح اهداف پژوهش و ارائه توضیحات گویه ها، از آنها خواسته میشود تا هر یک از سوالات را بر اساس سه طیف گویه ضروری است، گویه مفید است ولی ضروری نیست و گویه ضرورتی ندارد طبقه بندی نمایند. بر اساس تعداد کارشناسان استفاده شده در این تحقیق حداقل CVI باید ۰/۷۸ باشد که در صورت کمتر بودن نتیجه از این عدد گویه حذف میشود. در این تحقیق تمامی گویه ها عدد مورد قبول را کسب کرده و توسط کارشناسان تایید شدند.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش ایمان دینی در یکپارچگی شخصیت با تأکید بر اندیشه های علامه طباطبائی انجام گرفت. یافته های پژوهش که با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و اعتبارسنجی به روش CVR و CVI حاصل شده اند، بر وجود سه مؤلفه شناختی، عاطفی و رفتاری در ساختار ایمان دینی دلالت دارند که هر یک به گونه ای مستقل و در عین حال مرتبط، بر انسجام و وحدت شخصیت انسانی اثرگذارند. این یافته ها، همسو با نظریات علامه طباطبائی، بیانگر آن است که ایمان در نگرش اسلامی صرفاً یک باور ذهنی نیست، بلکه مجموعه ای منسجم از گرایش های عقلی، احساسی و عملی است که فرد را در مسیر رشد اخلاقی، روانی و اجتماعی قرار می دهد (M. H. Tabatabaei, 1996; Tabatabaei, 1992).

در حوزه مؤلفه های شناختی، یافته های پژوهش نشان دادند که عناصر بنیادینی مانند توکل، اعتقاد به مبانی اسلام، صبوری، قدرت تصمیم گیری، شناخت حقایق و خودباوری، نقشی کلیدی در تحکیم ابعاد شناختی شخصیت ایفا می کنند. این نتایج با دیدگاه علامه

طباطبائی هم راستا است که در تفسیر المیزان، توکل را نه تنها منبع آرامش، بلکه نیروی هدایت کننده اراده انسان به سوی اتخاذ تصمیم های عقلانی و الهی می داند (M. H. Tabatabaei, 1996). تحلیل های فلسفی نیز نشان می دهند که شناخت خداوند و پذیرش اصول توحیدی، بنیان درونی نظام اخلاقی انسان را می سازد (Izutsu, 1999; Razi, 1990). در این راستا، دیدگاه های روان شناسی کلاسیک و معاصر نیز نقش باورهای معرفتی در انسجام شخصیت را تأیید کرده اند. برای نمونه، یونگ ایمان را عامل هماهنگی میان ضمیر آگاه و ناخودآگاه دانسته که به یکپارچگی روانی منتهی می شود (Jung, 1938). همچنین، اریک فروم و آبراهام مزلو در آثار خود بر نقش اعتقادات معنوی در دستیابی به سطوح بالای تحقق خود (Self-actualization) تأکید دارند (Maslow, 1964).

در بُعد عاطفی، مؤلفه هایی چون خشیت، آرامش، امیدواری، محبت و همدلی و استجاب دعا، همگی به عنوان شاخص هایی معرفی شدند که نقش مهمی در شکل دهی به شخصیت ایمانی و ایجاد انسجام عاطفی در فرد ایفا می کنند. این نتایج با نظریات اسلامی که خشیت را حاصل معرفت قلبی و محبت به خدا می دانند، هم خوان است (Amidi, 2000; Raghieb Isfahani, 1984). علامه طباطبائی نیز در تفسیر آیات مربوط به خشیت، آن را مرحله ای عمیق تر از ترس ظاهری دانسته و آن را عامل پیش گیری از گناه و انگیزه ای برای رشد اخلاقی معرفی می کند (S. M. H. Tabatabaei, 1996). آرامش درونی حاصل از ایمان نیز مورد توجه بسیاری از روان شناسان دینی قرار گرفته است. ویلیام جیمز در اثر معروف خود ایمان را منبع اطمینان روانی و راه حل مؤثر برای بحران های وجودی معرفی می کند (James, 1902) و پارگامنت نیز در نظریه مقابله دینی، ایمان را مکانیزمی برای کاهش استرس و افزایش سازگاری روانی می داند (Pargament, 1997).

امیدواری، به عنوان یکی از مؤلفه های کلیدی ایمان، نه تنها در اندیشه علامه بلکه در نظریات شخصیت پردازان نیز جایگاه مهمی دارد.

شولتز و ریچارد رایکمن در آثار خود به نقش امیدواری به عنوان نشانه‌ای از شخصیت سالم اشاره کرده‌اند (Ryckman, 2008; Schultz, 1998). همچنین یافته‌های این پژوهش در زمینه محبت و همدلی مؤید این است که شخصیت مؤمن نه تنها در بعد فردی، بلکه در تعاملات اجتماعی نیز پایدار و اخلاقی عمل می‌کند. این نتیجه با دیدگاه اسلامی مبنی بر امت‌محوری، تعاون، و مودت میان مؤمنان تطابق دارد (al-Hasan, 2000; Bahrani, 1983).

در مؤلفه رفتاری نیز یافته‌های پژوهش نشان دادند که عمل صالح، حفظ شرایع، رفتار عادلانه، وحدت اجتماعی و رعایت امانت و پیمان‌ها، همگی به عنوان نمودهای رفتاری ایمان در اندیشه علامه طباطبائی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که ایمان اسلامی، صرفاً در سطح عقیده متوقف نمی‌شود، بلکه ضرورتاً به عمل کشیده می‌شود و رفتارهای انسان را منضبط و هدفمند می‌سازد (Tabatabaei, 2001). مطابق این نگاه، عمل صالح نتیجه مستقیم باور و عاطفه ایمانی است و موجب می‌شود تا شخصیت فرد در تمام عرصه‌های زندگی منسجم و اخلاق‌مدار باقی بماند. تحلیل‌های علامه در کتاب «شیعه در اسلام» نیز این پیوند را به روشنی بیان کرده‌اند که دین، ناظر به تمام وجوه فردی و اجتماعی انسان است و ایمان راستین به صورت رفتاری بروز می‌یابد (Tabatabaei, 1975).

نتایج به دست آمده در این بخش با پژوهش‌های پیشین نیز هم‌راستا هستند. برای نمونه، مطالعه‌ای توسط محمدزاده و همکاران (۲۰۰۵) در بین دانشجویان پزشکی نشان داد که سطح بالای ایمان دینی با خودباوری و کنترل هیجانی بیشتر همراه است (Mohammadzadeh & Ahadi, 2005). همچنین یافته‌های روان‌شناسانی مانند رابرتز و یئون در زمینه ساختار شخصیت نشان می‌دهد که شخصیت منسجم دارای الگوهای پایدار رفتاری بوده و یکی از منابع این پایداری، نظام‌های ارزشی پایدار مانند دین است (Roberts & Yoon, 2022).

از دیدگاه علامه طباطبائی، ایمان دینی به عنوان یک نظام هدایت‌گر، میان عقل و دل، فرد و اجتماع، و اندیشه و عمل پیوندی وثیق برقرار می‌سازد (Tabatabaei). بنابراین، همان‌گونه که در نظریه‌های جدید روان‌شناسی شخصیت نیز مطرح شده است، ایمان می‌تواند نقش تنظیم‌کننده میان ابعاد مختلف شخصیت را ایفا کند و با کاهش تعارضات درونی، به انسجام روانی منتهی شود (Ewen, 2014; Soto & Jackson, 2013).

نکته حائز اهمیت دیگر آن است که مدل مفهومی استخراج شده از اندیشه علامه طباطبائی، علاوه بر انسجام نظری، از اعتبار محتوایی نیز برخوردار است. استفاده از شاخص‌های علمی CVI و CVR و تأیید مؤلفه‌ها توسط متخصصان علوم اسلامی و روان‌شناسی، نشان می‌دهد که مدل ارائه شده می‌تواند مبنای طراحی مداخلات تربیتی، آموزشی و روان‌درمانی قرار گیرد. تأکید علامه بر تربیت عقلانی، اخلاقی و عرفانی در آثارش، بیانگر آن است که ایمان، مسیر رسیدن به کمال انسانی است (Omidvar, 2001; Tabatabaei, 1991).

در نهایت، یافته‌های این پژوهش تأکید می‌کند که شخصیت سالم و منسجم، در اندیشه اسلامی و فلسفه علامه طباطبائی، شخصیتی است که ایمان دینی را در تمام سطوح شناختی، عاطفی و رفتاری درونی کرده و آن را در زیست روزمره خود تجلی می‌بخشد. این نگاه، نه تنها راه‌گشای فهمی نوین از روان انسان دینی است، بلکه در مواجهه با بحران‌های معنوی و اخلاقی عصر حاضر، می‌تواند الگویی پایدار برای ارتقای شخصیت انسانی فراهم آورد.

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر آن است که بخش عمده‌ای از داده‌ها بر اساس تحلیل محتوای متون نظری، به ویژه آثار علامه طباطبائی، به دست آمده‌اند. این مسئله موجب می‌شود نتایج پژوهش تا حدودی وابسته به تفسیرهای خاص از متون باشد. همچنین جامعه آماری پژوهش محدود به صاحب‌نظران دینی و روان‌شناسی بوده و از نمونه‌های تجربی در سطح عمومی جامعه استفاده نشده است. نبود داده‌های کمی و پیمایشی نیز امکان سنجش تجربی و تعمیم‌پذیری نتایج را کاهش داده است. علاوه بر آن، تمرکز پژوهش تنها بر

روانشناسی و آموزش‌های دینی استفاده کنند. به‌ویژه در آموزش و پرورش، طراحی بسته‌های مداخله‌ای برای تقویت ایمان در نوجوانان و جوانان می‌تواند به رشد شخصیت متعادل آنان کمک کند. همچنین، بهره‌گیری از الگوی ایمان دینی در فرآیندهای روان‌درمانی، به‌ویژه در درمان اختلالات هویتی و تعارضات درونی، می‌تواند به افزایش سلامت روان کمک شایانی نماید.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Religious faith has long occupied a central place in Islamic theology, philosophy, and psychological discourse, particularly in the context of understanding human nature and the structure of personality. In classical Islamic thought, faith (*īmān*) is not merely a mental or verbal declaration but a multidimensional construct encompassing cognitive, emotional, and behavioral dimensions. One of the most influential Muslim thinkers of the 20th century, Allameh Muhammad Hossein Tabataba'i, systematically articulated a theory of faith that integrates these three dimensions and emphasized its role in achieving psychological integration and moral coherence in human personality (M. H. Tabatabaei, 1996; Tabatabaei, 1991).

In contemporary personality psychology, the integration of personality is often framed as the harmonious coordination of cognitive schemas, emotional regulation, and behavioral consistency (Ewen, 2014; Roberts & Yoon, 2022; Schultz, 1998). The Five-Factor Model (FFM), for example, identifies personality stability and coherence

دیدگاه علامه طباطبائی بوده و تطبیق آن با سایر اندیشمندان مسلمان و غیراسلامی انجام نشده که می‌تواند دامنه تحلیلی مطالعه را محدود سازد.

در پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود از روش‌های ترکیبی (کمی و کیفی) برای بررسی میزان تأثیر ایمان دینی بر انسجام شخصیت در جوامع مختلف بهره گرفته شود. همچنین، مقایسه تطبیقی دیدگاه علامه طباطبائی با سایر اندیشمندان اسلامی همچون ابن‌سینا، ملاصدرا و فیلسوفان غربی مانند پل تیلیخ یا جیمز می‌تواند به عمق تحلیلی پژوهش بیفزاید. همچنین طراحی ابزارهای روان‌سنجی برای اندازه‌گیری ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری ایمان نیز گامی مهم در سنجش عینی این مدل مفهومی خواهد بود.

در سطح عملی، توصیه می‌شود نهادهای آموزشی، فرهنگی و تربیتی از مدل استخراج‌شده در تدوین برنامه‌های درسی، مشاوره through factors such as conscientiousness, agreeableness, and emotional stability (Soto & Jackson, 2013). However, these models have rarely incorporated the influence of metaphysical belief systems and spiritual orientations. In contrast, in Islamic thought—particularly in Tabataba'i's interpretive framework—faith is conceptualized as a transformative and integrative force that aligns the rational, emotional, and volitional capacities of the self (Izutsu, 1999; Tabatabaei, 1975).

From a theological perspective, scholars such as Ibn Manzur and Raghīb Isfahani describe *īmān* as a combination of cognitive assent and inner peace (Ibn Manzur, 1987; Raghīb Isfahani, 1984). This duality corresponds to what contemporary psychologists such as William James have described as “the varieties of religious experience,” wherein faith becomes a psychological phenomenon that influences the individual's entire personality structure (James, 1902). Jung also regarded religion as a source of psychological wholeness, linking spiritual belief with individuation and the integration of the self (Jung, 1938).

Allameh Tabataba'i, rooted in Quranic exegesis and metaphysical philosophy, elaborated on faith as a unifying construct that fosters internal harmony and shapes external behavior. He regarded faith not as an isolated spiritual phenomenon but as a systematic alignment of cognition (belief in divine truths), emotion (hope, fear, love), and behavior (moral action and social ethics) (Tabatabaei, 2001). His integrative framework resonates with both traditional Islamic ethical systems and modern psychological theories that emphasize the importance of consistency between belief, emotion, and action in achieving personality integration (Pargament, 1997; Ryckman, 2008).

Given this conceptual overlap, the current study sought to develop and validate a conceptual model of religious faith based on Tabataba'i's thought and examine its implications for personality integration. While several contemporary Islamic scholars and psychologists have emphasized the ethical and spiritual dimensions of faith (al-Hasan, 2000; Sadeghi Hasan Abadi, 2013), few studies have operationalized it into measurable and empirically validated components. This research aimed to bridge that gap by offering a tripartite model—cognitive, emotional, and behavioral—and validating it through content analysis and expert review.

Methods and Materials

This qualitative-quantitative mixed-method study was conducted in two main phases. In the first phase, a detailed content analysis of Allameh Tabataba'i's major works—especially *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, *Usul-e Falsafeh va Ravesh-e Realism*, and *Burhan*—was carried out. Passages relating to faith and personality were extracted and categorized into three major dimensions: cognitive, emotional, and behavioral. Each dimension was then subdivided into measurable indicators.

In the second phase, the content validity of the conceptual model and its indicators was assessed using quantitative methods. Ten experts in Islamic studies and psychology evaluated the necessity and relevance of each indicator using the Content

Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI). The CVR required a minimum threshold of 0.78 for ten experts, while the CVI required 0.79. All indicators exceeded these thresholds, confirming the model's content validity.

Findings

The cognitive component consisted of six key subcomponents: trust in God (*tawakkul*), belief in Islamic principles, resilience (*sabr*), insight into metaphysical truths, decision-making ability, and self-confidence. Each of these was linked with Quranic verses and corresponding theological interpretations by Tabataba'i. For instance, *tawakkul* was portrayed as a psychological mechanism that enables the individual to overcome anxiety and take firm action based on divine reliance.

The emotional component comprised five major constructs: reverential fear (*hashyah*), inner peace (*itmi'nan*), hope (*raja'*), love and empathy, and the belief in the acceptance of supplication. According to Tabataba'i, these emotional states are not merely reactions but transformative experiences rooted in knowledge of divine attributes. Emotional equilibrium was seen as a marker of faith maturity and psychological integrity.

The behavioral component included six subcomponents: righteous deeds, adherence to religious rituals, just conduct, social unity, trustworthiness, and fulfillment of promises. Tabataba'i emphasized that faith must manifest in outward behavior and that ethical integrity is the natural outcome of internal faith. For example, performing righteous actions (*amal salih*) and social justice were deemed indispensable elements of a faithful personality.

The CVR and CVI results showed that all components and subcomponents were deemed both essential and highly relevant by the expert panel. CVR scores were at or near 100% for the majority of indicators, including *tawakkul*, adherence to Islamic beliefs, patience, and ethical conduct. Similarly, CVI scores affirmed the high degree of relevance of all items to the construct of personality integration.

Discussion and Conclusion

The findings confirm that Allameh Tabataba'i's conceptualization of faith aligns closely with both classical Islamic scholarship and contemporary psychological models of integrated personality. The three-dimensional structure of faith—cognitive, emotional, and behavioral—mirrors the psychological understanding of personality as a multi-layered construct involving thought, emotion, and behavior. Unlike secular models, however, Tabataba'i's model is grounded in divine ontology and metaphysical certainty, making it both a psychological and spiritual framework.

The cognitive components revealed in the study, such as belief in divine principles and rational trust in God, highlight the role of epistemic stability in shaping a coherent self. The consistent emphasis on rationality, discernment, and theological knowledge shows that cognitive faith is not blind but intellectually rooted. This aspect aligns with rationalist Islamic traditions and modern cognitive theories of belief formation.

Emotional elements such as fear, peace, and hope were shown to be deeply intertwined with the believer's existential orientation. These emotions are not transient but enduring psychological states that provide affective stability and direction. This mirrors psychological studies showing that religious individuals often report higher levels of emotional well-being and resilience.

Behavioral dimensions of faith, including social justice, ethical behavior, and trustworthiness, emphasize the translation of belief into action. Tabataba'i's insistence that true faith must manifest in moral deeds supports Islamic jurisprudence and ethics, which view action as a natural extension of internal conviction. This also resonates with contemporary behaviorist theories in psychology that link internal values with outward conduct.

The empirical validation of the model using CVR and CVI further strengthens the reliability and utility of the proposed framework. The model is not only philosophically coherent and scripturally grounded but also methodologically robust. It offers a potential foundation for developing

assessment tools, educational curricula, and therapeutic interventions focused on personality integration through faith.

In sum, this research illustrates that religious faith—when understood as a triadic system involving belief, emotion, and behavior—can serve as a powerful mechanism for achieving personality integrity. Tabataba'i's thought, as interpreted in this study, offers a uniquely comprehensive and spiritually grounded model of human development that integrates ethical, psychological, and metaphysical dimensions of the self. As such, it holds significant implications for Islamic psychology, moral education, and spiritual counseling in both academic and applied contexts.

References

- al-Hasan, H. M. r. (2000). *Shia Against Mu'tazilites and Ash'arites* (Vol. 3). Islamic Research Foundation of Astan Quds Razavi.
- Amidi, A. a.-W. i. M. (2000). *Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim*. Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami.
- Bahrani, I. M. (1983). *Sharh Nahj al-Balagha Ibn Maytham (Misbah al-Salikin li-Nahj al-Balagha)*. Daftar Nashr al-Kitab.
- Boyle, G. J., Matthews, G., & Saklofske, D. H. (2008). *Developmental perspectives on personality: implications for ecological and evolutionary studies of individual differences* (Vol. 1).
- Ewen, R. B. (2014). *An introduction to theories of personality*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315793177>
- Gholikhani, J. E., & Bayat. (2024). Investigating the Psychology of Personality in Adults from the Perspective of Theorists. *Psychological and Educational Studies (Negareh Higher Education Institute)*VL - 125(6), 689-704.
- Ibn Manzur, M. i. M. (1987). *Lisan al-Arab*. Dar al-Jil.
- Izutsu, T. (1999). *The Concept of Faith in Islamic Theology*TR - Translated by Zahra Poursina (Vol. 1). Soroush Publications (Publications of the Islamic Republic of Iran Broadcasting).
- Jafari, M. T. (1983). *Translation and Interpretation of Nahj al-Balagha* (Vol. 1). Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami.
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. Longmans, Green & Co. <https://doi.org/10.1037/10004-000>

- Jung, C. G. (1938). *Psychology and Religion*. Yale University Press.
- Malekian, M. (2002). *A Path to Liberation, Essays on Rationality and Spirituality*. Negah-e Moaser.
- Maslow, A. H. (1964). *Religions, Values, and Peak Experiences*. Ohio State University Press.
- Mohammadzadeh, L. S. M. F., & Ahadi, A. (2005). *Investigating the Impact of Faith on the Personality of Medical Students in Ardabil*.
- Mousavian, S. H. (2002). *The Nature of Being from the Perspective of Avicenna*.
- Omidvar, M. (2001). *A Look at the Life and Some Views of Allameh Tabatabaei* (Vol. 1). Soroush Publications (Publications of the Islamic Republic of Iran Broadcasting).
- Pargament, K. I. (1997). *Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. Guilford Press.
- Raghib Isfahani, A. a.-Q. a.-H. i. M. (1984). *Al-Mufradat fi Gharib al-Quran* (Vol. 2). Daftar Nashr al-Kitab.
- Razi, F. a.-D. (1990). *Muhassal Afkar al-Mutaqaddimin wa al-Muta'akhhirin min al-Hukama wa al-Mutakallimin*. Maktabat Dar al-Turath.
- Roberts, B. W., & Yoon, H. J. (2022). Personality psychology. *Annual review of psychology*, 73(1), 489-516. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-020821-114927>
- Ryckman, R. (2008). *Theories of Personality*. Arasbaran Publications.
- Sadeghi Hasan Abadi, A. M. (2013). The Nature of Religious Faith from the Perspective of Allameh Tabatabaei and Paul Tillich. *Andisheh Dini Journal of Shiraz University*, 8(26), 19-44.
- Schultz, D. (1998). *Theories of Personality* (Vol. 6). Nashr Nama.
- Soto, C. J., & Jackson, J. J. (2013). *Five-factor model of personality* (Vol. 42). <https://doi.org/10.4324/9781315793177-7>
- Tabatabaei, M. H. (1996). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at.
- Tabatabaei, M. H. (2001). Characteristics of Faith from the Viewpoint of Allameh Tabatabaei. *Jam-e Jam*, 113.
- Tabatabaei, S. M. H. *Usul-e Falsafeh va Ravesh-e Realism*. Daftar-e Entesharat-e Eslami.
- Tabatabaei, S. M. H. (1975). *Shia in Islam*. Ketabkhaneh-ye Bozorg-e Eslami.
- Tabatabaei, S. M. H. (1991). *Majmu'eh-ye Rasael* (Vol. 3). Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami.
- Tabatabaei, S. M. H. (1992). *Burhan* (Vol. 1). Markaz-e Entesharat-e Daftar-e Tablighat-e Eslami-ye Howzeh-ye Elmiyeh-ye Qom.
- Tabatabaei, S. M. H. (1996). *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran* (Vol. 5). Dar al-Kotob al-Islamiya.